Баратов Шерзод Маматсабуровичтың
«8D01704 – Орыс тілі және әдебиеті» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған «ЖОО-дағы сабақтарда постмодернизм туындыларын тұтас талдау» тақырыбында дайындаған диссертациялық жұмысына

АҢДАТПА

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Зерттеу пәнаралық форматта жүргізілді. Диссертацияда әдебиеттану, мәдениеттану, философия, психология, педагогика және оқыту әдістемесінің әдістері, тұжырымдары мен ережелері қолданылады. Бірінші бөлімде негізгі әдеби мәселелер қарастырылады. Екінші бөлімде Постмодернизм шығармаларына талдау жүргізіледі. Үшінші бөлімде диссертация авторы әзірлеген университеттегі сабақтарда тұтас талдау әдістемесі көрсетілген.

Зерттеу жұмысы бірнеше факторларға байланысты ерекше өзектілікке ие болады.

Жоғары оқу орындарында постмодернизм әдебиетін дәйекті және жан-жақты зерттеу маңызды.

Айта кету керек, қазақстандық постмодернист авторлардың шығармалары әдебиеттануда әлі күнге дейін жеткілікті зерттелмеген.

Әдістемелік ғылымда ЖОО мен мектепте отандық жазушылардың постмодерндік шығармаларын зерттеуге арналған кешенді зерттеулер жоқ.

Қазіргі білім беру процесінде постмодернизмнің күрделі тұжырымдамалары мен мәтіндерін түсінуге және үйретуге мүмкіндік беретін әдістемелік жүйенің дамуы ерекше өзекті болып табылады. Мұндай жүйенің маңызды міндеті студенттердің постмодернизмді көркемдік құбылыс ретінде түсінуін қалыптастыру, сондай-ақ олардың осы бағытқа сәйкес жасалған туындыларды сыни тұрғыдан түсіндіру және бағалау қабілетін дамыту керек.

Зерттеу жұмысы аясында қазіргі орыс және қазақстандық прозаны зерделеу кезінде оқу процесін ұйымдастыру нысандары қарастырылды.

Зерттеу нысаны. Постмодернизмнің философиялық және эстетикалық негіздері, постмодернизм әдебиеті, эпикалық шығармаларды зерттеу әдістемесі.

Зерттеу пәні. Постмодернизм шығармаларының поэтикасы мен мәселелері, университетте постмодерндік прозаны зерттеу әдістемесі.

Зерттеу жұмысымыздың мақсаты. ЖОО-да постмодернизм шығармаларын зерттеу әдістемесін құрастыру болып табылады.

Зерттеу жұмысымыздың **гипотезасын** тұжырымдау. ЖОО-да постмодерндік жұмысты зерттеу әдістемесі тиімді болады, егер:

- Постмодернизм туралы идеяларды мәдени және эстетикалық парадигма ретінде жүйелеу;
- Постмодернизм шығармаларының поэтикасы мен мәселелерін зерттеу;

- ЖОО-да Постмодернизм прозасын зерттеудің тәжірибелік-эксперименттік жүйесінің психологиялық-педагогикалық және әдістемелік негіздерін қалыптастыру;

- әдебиеттану, философия, мәдениеттану, психология, педагогика және әдебиетті оқыту әдістемесінің жетістіктеріне негізделген постмодернизм туындысын пәнаралық негізінде оның тұтастығында зерттеу жүйесін әзірлеу.

Жоғарыдағы мақсатқа жету үшін келесі ғылыми **міндеттерді** шешу қажет:

- постмодернизм туралы идеяларды мәдени және эстетикалық парадигма ретінде жүйелеу мақсатында философия, әдебиеттану, мәдениеттану бойынша жұмыстарды талдау, бұл студенттердің постмодерндік бағыттағы шығармаларды талдау және түсіндіру дағдыларын дамытуға қызмет ететін теориялық негізін қалыптастыруға мүмкіндік береді;

- постмодерндік прозаның көркемдік және семантикалық доминанттарын анықтау мақсатында қазіргі орыс және қазақстандық жазушылардың шығармаларының поэтикасы мен мәселелеріне талдау жасау;

– ЖОО-да постмодернизм прозасын зерттеудің тәжірибелік-эксперименттік жүйесінің психологиялық-педагогикалық және әдістемелік негіздерін қалыптастыру, бұл ЖОО-да постмодернистік шығармаларды терең игеруге негізі болады;

- пәнаралық синтез негізінде әдебиеттанудың, философияның, Мәдениеттанудың, психологияның, педагогиканың және әдебиетті оқыту әдістемесінің озық жетістіктеріне негізделген Постмодернизм туындысын оның көркемдік және тақырыптық тұтастығында зерттеу жүйесін әзірлеу;

-Постмодернизм туындысын оның көркемдік және тақырыптық тұтастығында зерделеудің біз ұсынған әдістемесінің тиімділігін тексеру үшін тәжірибелік-эксперименттік оқыту жүргізу.

Зерттеу жұмысының **әдіснамалық базасы** ретінде постмодернизмді түсінуге үлес қосқан (Ж. Бодрийяр, Ж. Деррид, Ж. Делез, Ф. Гваттари, Ж.-Ф. Лиотар, Ю Кристева, И. Хасан, М. Фуко және т. б.). Сонымен қатар, М.Н. Липовецкого, И.П. Ильина, Н.Б. Маньковской, Г.Л. Нефагина, И.С. Скоропанова, М.Н. Эпштейн және т. б. шетелдік ғалымдардың еңбектері қолданылды.

Әдебиет теориясының мәселелері бойынша зерттеулерді атап өту қажет М.М. Бахтин, А.П. Скафтымов, Д.С. Лихачев, Ю.М. Лотман және басқа да ғалымдар. Сонымен қатар, қазіргі заманғы отандық әдебиетті зерттеуге үлес қосқан (Б.У. Джолдасбекова, С.В. Ананьева, А.Ж. Жаксылыков, Л.В. Сафронова, Н.К. Сарсекеева және т. б.) қазақстандық әдебиеттанушылардың жұмыстары ескерілді.

Танымдық іс-әрекет процестерінің ерекшеліктерін ашатын психологияның ережелерін ескеру қажет (С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, В.В. Давыдов), П.Я. Гальпериннің танымдық іс-әрекетінің кезең-кезеңімен қалыптасуы туралы тұжырымдамасы.

Зерттеу барысында оқыту технологиялары мәселелерін ашатын еңбектерге сүйендік (П.Н. Беспалько, М.Н. В.Н.Кларин, Г.К. Селевко, П.

Лавлинский және т. б.). Интерактивті білім беру технологияларын зерттеу ұсынылған жұмыстар өзекті (Ю.В. Гущин, Е.Л. Макарова, Т.Г. Мухина, С.Б. Ступина, Л.Ю. Сафонова және т. б.).

ЖОО-да Постмодернизм әдебиетін зерттеу әдістемесін әзірлеу кезінде Н.И. Кудряшев, Н.Д. Молдавская, В.Г. Маранцман, О.И. Никифорова, Л.Г. Жабицкая және басқа ғалымдардың пікірін қарастырдық.

Жоғары оқу орны мен мектепте әдебиетті тиімді оқытудың проблемаларын әдіскер ғалымдар (О.М. Буранок, А.Ф. Галимуллина, А.М. Каторова, С.О. Муминов және т. б.) баяндайды. Әдістемелік ғылымда мектеп пен ЖОО-да постмодернизмді зерттеу туралы еңбектер ұсынылған (Л.Е. Баянова, И.В. Калёнова, О.С. Кирдяшова, С.С. Орищенко және т. б.).

Айта кету керек, қазақстандық зерттеушілер А.Е. Абылкасымова, Г.К. Ахметова, С.Б. Бегалиева, Б.А. Жетписбаева, Г.Ж. Менлибекова, А.К. Мынбаева, Ш.Т. Таубаева тиімді оқыту мәселелерін баяндайды.

Нәтижелердің сенімділігі мен жасалған тұжырымдардың қисындылығы қолданылатын әдіснамалық негіздердің қазіргі психологиялық-педагогикалық тұжырымдамалар мен философиялық принциптерге сәйкестігіне, сондай-ақ кешенді зерттеу тәсілін қолдануға байланысты.

Диссертациялық зерттеу аясында келесі **әдістер** қолданылды:

- қолданыстағы ғылыми еңбектерді, білім беру бағдарламаларын, оқу құралдарын, әдістемелік ұсыныстарды және басқа материалдарды талдауды қамтитын теориялық тәсіл;

- эмпирикалық тәсіл: оқу ортасындағы әрекеттерді бақылау, студенттермен сұхбат, сонымен қатар анықтау және оқыту эксперименттері.

Диссертация студенттердің жас ерекшеліктері мен оқырман қалауына бағытталған постмодерндік прозаны талдаудың жаңа әдістемесін ұсынатын түпнұсқа зерттеу болып табылады.

ЖОО-да постмодерндік жазушылар В. Ерофеева, В. Сорокина, А. Жаксылыкова, Н. Веревочкиннің шығармаларын негізгі сабақтар шеңберінде де, қосымша форматта да (факультативтер) оқудың өзектілігі негізделген.

Постмодерндік прозаны зерттеу әртүрлі әдістерді қолдану қажеттілігін болжайды: тарихи-әдеби, типологиялық, поэтикалық-құрылымдық, герменевтикалық, мәдени және жүйелік-тұтас. Әдісті таңдау шығармалардың идеялық-көркемдік ерекшеліктерімен және мұғалімнің алдына қойған міндеттерімен анықталады.

Зерттеу жұмысында біз әзірлеген постмодерндік прозаны талдау әдістемесі ЖОО-да тәжірибелік-эксперименттік тексеруден өтті. Педагогикалық эксперимент кезең-кезеңімен жүргізілді. Бірінші кезең (2020-2021 оқу жылдары) әдебиеттану, эстетика, мәдениеттану, психология, педагогика, әдебиетті оқыту әдістемесі бойынша ғылыми әдебиеттерді талдау, ЖОО-да Постмодернизм шығармаларын зерделеу әдістемесін әзірлеу. Екінші кезең (2021-2022 оқу жылдары), айқындаушы бөлімді, тәжірибелік-эксперименттік оқытуды жүргізу, оның нәтижелерін талдау. Үшінші кезең (2022-2023 жж.) - зерттеудің алынған ғылыми нәтижелерін жүйелеу, нақтылау, тереңдету.

Зерттеу материалы. Постмодернизм әдебиетінің шығармалары: Е. Н.Поповтың «Душа патриота», М. Харитоновтың «Линии судьбы, или Сундучок Милашевича» романдары, А. Битовтың «Пушкинский дом», В. Ерофеевтің «Москва – Петушки» поэмасы, В. Сорокиннің «Настя» әңгімесі.

Зерттеу материалы ретінде қазақстандық жазушылар А. Ж.Жақсылықовтың «Сны окаянных», Н. Веревочкиннің «Зуб мамонта. Летопись мертвого города» зерттелді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы қазақстандық әдістемелік ғылымда алғаш рет жоғары мектепте постмодернизм туындыларын тұтас зерттеудің кешенді әдістемесі тәжірибелік-эксперименттік оқыту барысында құрылып, сыналғандығымен айқындалады.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы әдебиеттану, философия, мәдениеттану, эстетика жетістіктерін ескере отырып, постмодернизм шығармаларын талдаудың кешенді технологиясын жасау болып табылады. Сонымен қатар, қазіргі қазақстандық жазушылардың шығармашылығын зерттеу постмодернизмнің отандық әдебиетінің өзіндік ерекшелігін теориялық тұрғыдан түсінуге негіз болады. Диссертацияда Постмодернизм шығармаларын талдаудың кешенді әдістемесі ұсынылған, ол мектеп пен университетте заманауи әдебиеттерді зерттеудің инновациялық тәжірибелерін әзірлеуге сілтеме бола алады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы университеттегі постмодернизм прозасын зерттеудің кешенді әдістемесін ұсынатындығымен анықталады. Бұл әдіс студенттерге постмодернизм шығармаларын талдау және түсіндіру үшін қажетті білім мен дағдылардың жеткілікті деңгейін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Автордың жеке үлесі студенттердің әдеби білімінің жай-күйін зерттеуден, олардың аналитикалық және интерпретациялық дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтаудан, шығармалардың ерекшелігіне байланысты әдеби талдаудың әртүрлі түрлерін қолданудың орындылығын негіздеуден, постмодерндік прозаны талдау мен түсіндірудің әдістемелік жүйесін әзірлеу мен сынақтан өткізуден тұрады.

Қорғауға шығарылатын ережелер:

1. Постмодернизм туындысын оның көркемдік және тақырыптық тұтастығында зерттеудің әдістемелік жүйесі әдебиеттану, философия, мәдениеттану бойынша еңбектерді зерделеу және түсіну арқылы жасалған берік әдеби негізге негізделген. Қазіргі авторлардың прозасын зерттеудің әдеби тәжірибелерін жасау үшін постмодернизмнің негізгі қасиеттері туралы бастапқы ережелер жасалды. Бұл базалық ережелер ЖОО-дағы сабақтарда Постмодернизм прозасының шығармаларына әдеби талдауды сәтті жүзеге асыру үшін қажет.

2. Қазіргі ресейлік және қазақстандық жазушылардың шығармаларының поэтикасы мен мәселелерін талдау постмодернистік прозаның көркем және семантикалық доминанттарын анықтады, олар Постмодернизм поэтикасының тұрақтылығына тән, мысалы, шығарма әлемін орталықсыздандыру, интертекстуалдылық, оқырманмен ойнау стратегиясы, ирония, сатира, көп мағыналы семантикалық және дүниетанымдық контексттер және т. б.

3. Постмодернизм туындыларын ЖОО-дағы көркемдік-тақырыптық тұтастық ретінде зерттеудің әдістері мен тәсілдерінің жүйесі студенттердің ойлауы мен танымдық іс-әрекетін жандандыруға, олардың тәуелсіздігін одан әрі дамытуға ықпал ететін психологиялық-педагогикалық және әдістемелік негіздерге сүйенеді.

4. Пәнаралық синтез форматында әзірленген Постмодернизм туындысын оның көркемдік және тақырыптық тұтастығында зерттеу әдістемесі әдебиеттану, философия, мәдениеттану, психология, педагогика және әдебиетті оқыту әдістемесінің озық жетістіктерінің кешеніне, оқытуды технологияландыру идеяларының жүйесіне, тұлғаға бағытталған, эвристикалық, интерактивті оқыту технологияларының элементтеріне негізделген, бұл студенттердің постмодерндік шығармаларды форманың бірлігінде терең игеруін қамтамасыз етеді.

5. Постмодернизм туындысын зерттеу әдістемесінің тиімділігін тексеру үшін біз жүргізген тәжірибелік-эксперименттік оқыту оның өнімділігін, дамушы сипатын, елеулі эвристикалық әлеуетін, студенттердің әдеби білімінің өсуін және постмодерндік прозаны терең талдауға қажетті олардың аналитикалық құзыреттерін дамытуды көрсетті.

Алынған нәтижелерді сынақтан өткізу. 1 мақала Scopus дәйексөздер базасына енгізілген журналда жарияланды, 2 мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің саласындағы сапаны қамтамасыз ету Комитеті ұсынған ғылыми басылымдар тізіміне кіретін журналдарда жарияланды, 1 мақала халықаралық ғылыми конференция материалдарының жинағында жарияланды. Диссертацияда әзірленген ЖОО-дағы Постмодернизм шығармаларын зерттеудің әдістемелік жүйесі педагогикалық эксперимент барысында сынақтан сәтті өтті.

Қойылған мақсаттар мен міндеттер үш бөлімнен және қосымшалардан тұратын диссертацияның құрылымын анықтады. Диссертацияға пайдаланылған дереккөздердің тізімі қоса беріледі.